

Skurdo, nedarbo ir nusikalstamumo ryšys

Vytautas Gavelis

Docentas socialinių mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Teorinės ekonomikos katedra
Saulėtekio al. 9, 2040 Vilnius
Tel. (370-2) 76 93 65

Straipsnyje analizuojama, kaip ir kodėl rinka bei jos nulemti ekonominiai santykiai daro įtaką nusikalstamumo lygiui pereinamuoju laikotarpiu. Nagrinėjamos nusikalstamumo tendencijos, ekonominės priežastys, skurdo, nedarbo ir nusikalstamumo sąsajos. Nedarbui mažinti siūloma valstybės lėšomis statyti gamybinius objektus ir juos nemokamai ar su didelėmis lengvatomis perduoti verslininkams, įsipareigojusiems pagamintą produkciją realizuoti užsienyje. Naudojamos istoriniu loginiu ir statistinės analizės metodais.

Lietuvai atkūrus valstybingumą, daugelio žmonių viltys buvo siejamos tik su privačios nuosavybės ir rinkos ekonomikos teikiamais privalumais. Vyravo euforija, kad demokratinėje, lygių galimybių visuomenėje greitai ir rezultatyviai pasireikš gyventojų nacionalinis darbštumas ir kūrybingumas. Visa tai turėjo užtikrinti teigiamas daugelio socialinių-ekonominių rodiklių tendencijas. Tačiau tikrovė pasirodė esanti kitokia. Greito materialaus suklestėjimo visuomenė nesulaukė. Tuo tarpu jos pečius vis labiau ima slėgti didėjantis nusikalstamumas. Reaguodamos į rinkos ekonomikos prieštaravimus, ūkio mechanizmo nesklاندumus nusikalstamos struktūros greitai keičiasi tiek kiekybiškai, tiek ir kokybiškai: organizuojasi, ginkluojasi, tampa korumpuotos, profesionalėja. Todėl socialinių-ekonominių nusikalstamumo priežasčių analizė aktuali ir teoriniu, ir praktiniu atžvilgiu. Nustačius priežastis bus lengviau sukurti veiksmingą socialinės prevencijos sistemą, realiai darančią įtaką nusikalstamumo lygiui.

1. Nusikalstamumo tendencijos

Demokratinės visuomenės ir rinkos ekonomikos kūrimo laikotarpiu Lietuva neišvengė neigiamų nusikalstamumo rodiklių pokyčių (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Nusikalstamumo dinamika Lietuvoje 1990-1997 m.*

Metai	Užregistruota nusikaltimų	Nusikalstamumo koeficientas 10 000 gyventojų
1990	37 056	99,6
1991	44 984	120,2
1992	56 615	151,3
1993	60 378	161,9
1994	58 634	157,6
1995	60 819	163,7
1996	68 053	183,5
1997	75 816	204,6

* Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis, 1997. Vilnius: Metodinis leidybinių centras, 1998. P. 28; 87. Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida. Vilnius, 1998. P. 284.

Iš lentelės duomenų matyti, kad užregistruotų nusikaltimų skaičius 1990–1997 metais padidėjo daugiau nei du kartus. Nusikalstamumo koeficientas padidėjo nuo 99,6 iki 204,6. Šis augimas vyko esant neigiamai gyventojų prieaugio tendencijai, o tai savo ruožtu didino ne tik nusikalstamumo koeficientą, bet ir gyventojų galimybes tapti nusikaltimo aukomis. Sociologinių tyrimų duomenimis, šiandien jaučiasi nesaugus kas dešimtas apklaustasis [1; p. 127]. Šis skaičius sumažėtų, jei prie nesaugiai besijaučiančių pridėtume visus tuos, kuriuos saugo įvairios privačios ir valstybinės saugos struktūros. Saugus ar nesaugus bet kurio paros metu sargybinių saugomas turtingas asmuo ir jo šeima?

Įvairių šalių kriminologai pabrėžia, kad oficiali statistika rodo mažesnę nusikalstamumo lygį. Be smulkių vagysčių, neužfiksuojama daug nusikaltimų, kuriuos padaro pinigų srautams įtaką turinčios „baltosios apykaklės“ – asmenys, užimantys aukštą socialinę-ekonominę padėtį visuomenėje [16, p. 65; 17, p. 63]. Tyrimų duomenimis, nedeklaruojama maždaug 20 proc. visų Lietuvos maisto ir lengvosios pramonės pajamų, didmeninės ir mažmeninės prekybos – 25 proc., visuomeninio maitinimo – 32 proc. ir t. t. [9, p. 15–16]. Tačiau „baltųjų apykaklių“ nusikaltimai visuomenės šiandien yra lyg ir mažiau smerkiami, nors jų padaroma turtinė žala, palyginti su smulkiais vagiškais, yra nepalyginti didesnė. Daugelyje įmonių, įstaigų darbuotojai žino apie korupciją, slepiamas pajamas, mokesčius, oficialiai sumažintą darbo užmokestį, netikras komandiruotes ir kt. Nepaisant to, šie nusikaltimai dažnai išaiškėja tik per revizijas, bankrotą ar bendrininkų kivirčą.

Nusikalstamumas šiandien tapo socialiniu reiškiniu, tiesiogiai mažinančiu gyventojų so-

cialinį aktyvumą, gyvenimo lygį, pasitikėjimą rinkos ekonomika. Neigiami nusikalstamumo socialiniai-ekonominiai padariniai: 1) padaroma didžiulė materialinė žala ir dvasinė nuoskauda nusikaltimų aukoms; 2) skiriamos didžiulės lėšos teisėsaugos struktūroms išlaikyti; 3) didėja gyventojų neracionalios (vartojimo požiūriu) išlaidos savo saugai didinti – ginklams, šarvuotoms durims, šunims, sargybiniams ir pan. Visa tai tiesiogiai mažina žmonių gyvenimo lygį. Gyventojų lėšas, išleistas savo saugai stiprinti, taip pat valstybės skiriamas kovoti su nusikalstamumu lėšas būtų galima panaudoti prekėms ir paslaugoms pirkti, investicijoms ir naujoms darbo vietoms kurti. Savo ruožtu tai lemtų naujas gyventojų ir valstybės pajamas.

2. Ekonominės nusikalstamumo priežastys

Nusikalstamumą lemia daug priežasčių. Sąlygiškai jas galima skirstyti į šias grupes: 1) socialinės; 2) ekonominės; 3) dorovinės-psichologinės; 4) teisėsaugos.

Nusikalstamumas, kaip visuomeninis reiškinys, nėra izoliuotas nuo visuomenės socialinio-ekonominio gyvenimo. Daugybei šiandien egzistuojančių nusikalstamumo priežasčių teorijų bendra tai, kad vis dėlto pripažįstama, jog asmeninės žmogaus savybės gali lemti nusikalstamą elgesį tik veikiant socialiniams veiksniams [2, p. 45]. Būtent todėl nusikalstamumo priežasčių pirmiausia reikia ieškoti ekonominiuose žmonių santykiuose, kurie savo ruožtu lemia visus kitus santykius. Posakis „Būtiš lemia sąmonę“ suformuluotas kur kas anksčiau, nei jį pakartojo Marksas. Todėl šiandien išskylantis klausimas – ar padidėjęs nusikalstamumas būdingas rinkos ekonomikai nėra socialistinis, o tik labai aktualus. Tuo labiau kad

kriminologinėje nusikalstamumo analizėje paprastai konstatuojamas tik rinkos ydingumas, jos formavimosi trūkumai ir nusikaltėlių įsivertinimas ekonomikoje. Tuo tarpu klausimai, kaip ir kodėl rinka bei jos nulemti ekonominiai santykiai veikia nusikalstamumą, praktiškai neanalizuojami.

Kiekviena šalis nucis savo specifinį rinkos ekonomikos kelią. Palyginę mūsų pereinamąją ekonomiką su buvusia komandine, į pirmiau iškeltą klausimą galėtume atsakyti teigiamai. Pereinamosios ekonomikos valstybei didėjančias nusikalstamumas yra būdingas. Privačios nuosavybės atsiradimas, ūkio struktūros pokyčiai, nedarbas, infliacija, konkurencija, be jokios abejonės, pakeitė ekonominius ir pirmiausia turtinius žmonių santykius. Buvęs valstybės, kolūkių turtas jį privatizuojant negalėjo atitekti visiems lygiomis dalimis. Tam nebuvo ir lygių galimybių. Todėl daugiausia visuomeninio turto užvaldė buvę gamyklų, bazių, parduotuvių direktoriai ir kiti vadovai. Galima sakyti, kad mažai buvo privatizavimo objektų, kur, keičiant valstybinio turto statusą į privatų, nebuvo padaryta didesnių ar mažesnių teisės pažeidimų, pasinaudota įstatymų spragomis, pažintimis ir pan. Be abejo, privatizavimo spragomis naudojosi ir nusikalstamas pasaulis. Tačiau jo dalyvavimas privatizavimo procese nepakeitė ir negalėjo pakeisti nei pačių rinkos dėsnių, nei rinkos nulemtų ekonominių santykių. Vadinasi, negalėjo smarkiai padidinti ir nusikalstamumo. Todėl teiginys, kad „padidėjęs nusikalstamumas būdingas rinkos ekonomikai“, bus labiau pagrįstas tik pabrėžiant, jog privatinės nuosavybės atsiradimas ir galimybės šią nuosavybę gausinti suskaldė visuomenę ne tik pagal materialios gerovės lygį, bet ir pagal galimybes pasiekti vieną ar kitą šios gerovės laiptelį. Dalies visuomenės narių

nesugebėjimas išsaugoti, o tuo labiau pagerinti turimą materialios gerovės lygį ir lėmė, kad analizuojamu laikotarpiu ėmė vyruoti turtiniai nusikaltimai, kartu ir nepalankios bendro nusikalstamumo tendencijos. Šią išvadą patvirtina ir tarpukario Lietuvos duomenys. Kaip žinome, prieškarinės Lietuvos visuomenė buvo pakankamai susisluoksniavusi, o jos ekonomika taip pat nesuteikė žmonėms didelių galimybių kopti gerovės laipteliais. Todėl 1931–1938 m. nusikalstamumo lygis Lietuvoje buvo dar didesnis nei dabartinis (žr. 2 lent.).

2 lentelės duomenimis, nusikalstamumas 1931–1938 metų laikotarpiu Lietuvoje buvo beveik du kartus didesnis nei 1990–1997 metais. Ir nors jo ryškus sumažėjimas daugiau nei tris kartus 1939 m. verčia abejoti tuometinės statistikos tikslumu, vis dėlto nusikaltimų nuosavybei daugėjimo tendencija buvo ryški. 1932–1937 metais vagystės sudarė apie 25 proc. visų nusikaltimų, o 1939 m. – 78,4 proc. [11, p. 7].

2 lentelė. Nusikalstamumo dinamika Lietuvoje 1931–1939 m.*

Metai ¹	Nusikaltimų skaičius	Nusikalstamumo koeficientas 10 000 gyventojų
1931	60 440	278
1932	62 071	356
1933	77 944	317
1934	86 247	348
1935	77 821	312
1936	84 588	335
1937	87 230	342
1938	75 508	293
1939	23 476	80

*Šaltinis. Smaliukas J., Urbelienė J. Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918–1993 m. Vilnius, 1994. P. 4.

¹ 1931–1939 m. laikotarpis palyginti paimtas todėl, kad tik nuo 1931 m. Lietuvoje gerai funkcionavo teisėsaugos organai, įstatymai, buvo sutvarkyta nusikaltimų apskaita.

Palyginus prieškarinės ir dabartinės Lietuvos duomenis matyti, kad dabartinio didelio nusikalstamumo negalima aiškinti vien rinkos egzistavimu ar jos formavimosi trūkumais. Prieškarinėje Lietuvoje rinkos ekonomika veikė visa jėga, tačiau nepaisant to nusikalstamumas buvo didelis. Dabar dideli nusikalstamumo rodikliai ne tik daugelyje pereinamosios ekonomikos šalių, bet ir išvystytos ekonomikos valstybėse (JAV, Švedijoje, Vokietijoje), kuriose rinkos santykiai seniai susiformavę. Vadinasi, nusikalstamumo lygį lemia ne pačios rinkos ir privatinės nuosavybės egzistavimas (tai objektyvi būtinybė), o tai, kaip rinkos veikiami ekonominiai santykiai sudaro sąlygas atskiram individui siekti materialios ir dvasinės gerovės, pakilti į aukštesnę gerovės pakopą. Jei rinkos mechanizmas reguliuojamas nepakankamai efektyviai, ekonominis mobilumas visuomenėje menkas. Ekonominis mobilumas – tai žmogaus galimybės pagerinti ar pabloginti savo socialinio-ekonominio gyvenimo sąlygas, padidinti ar sumažinti savo ir atitinkamai savo namų ūkio pajamas. Kiekvienu visuomenės raidos etapu ekonominio mobilumo sukeliama efektai, be abejo, skirtingi. Pereinamojo laikotarpio ekonomikai dėl turtinės gyventojų diferenciacijos jis ypač būdingas ir yra vienas iš pagrindinių veiksnių, didinančių nusikalstamumą iš ekonominių paskatų. Nusikalstamumą lemia galimybių išbristi iš skurdo nebuvimas.

Ekonominės gerovės laiptelių vertė kiekvienam individui, be abejo, skirtinga. Vis dėlto valstybė privalo nustatyti ne minimalias reikmes gyvybei palaikyti, bet būtinas, XXI amžiaus priangyje privalomas materialios gerovės ribas ir į jas orientuoti savo socialines-ekonominės programas. Prie būtinų gyvenimo reikmių priskirtinos ne tik maisto, drabužių, socialinės infrastruktūros paslaugų reikmės, bet ir būsto įsigijimo bei išlaikymo išlaidos. Būtinios gerovės ribas reikia apibrėžti jau vien dėl to, kad žinant, koks skaičius žmonių šių ribų nesiekia, būtų galima realiau prognozuoti tiek teigiamus, tiek ir neigiamus visuomeninius reiškinius.

Šiandien svarbu sukurti realiai veikiančią nusikalstamumo kontrolės sistemą. Nusikalstamumo lygis buvo ir bus. Bet ar nusikalstamumas didės daug priklausys nuo visuomenės materialios gerovės lygio ir sąlygų kiekvienam piliečiui pasiekti tam tikrą „savo“ gerovės lygį.

3. Skurdas

Skurstančiais laikytini asmenys, kuriems materialių išteklių nepakanka būtiniams poreikiams patenkinti ir užtikrinti minimalų gyvenimo būdą. Lietuvoje nėra oficialiai apibrėžtos skurdo ribos. Tačiau atskirų autorių tyrimai rodo, kad skurdo lygis (gyventojų, esančių žemiau skurdo ribos, dalis) turi teigiamą tendenciją mažėti (žr. 3 lent.).

3 lentelė. Skurdo lygis Lietuvoje 1993–1997 m. (%)

Skurdo lygis pagal taikomas skurdo ribas	1993	1995	1997
Taikomas minimalus gyvenimo lygis (MGL)	7,2	5,6	0,8
40 % vartojimo išlaidų vidurkis	12,0	10,8	8,8
50 % vartojimo išlaidų vidurkis	–		16,6

Šaltinis: Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1997 m. Vilnius, 1997. P. 107; Lazutka R. Gyvenimo lygis ir skurdas // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998 m. Vilnius, 1998. P. 64.

Iš 3 lentelės matyti, kad 1993 m. žemesnės už taikomąjį MGL pajamas turėjo 7,2 proc. gyventojų, o 1997 m. tik 0,8 proc. Vertinant santykinį skurdą (pagal skurdo ribą, sudarančią 40 proc. namų ūkio išlaidų vidurkio), jo lygis sumažėjo nuo 12 proc. (1993 m.) iki 8,8 proc. 1997 metais.

Skurdo vertinimas labai priklauso nuo pasirinktos skurdo ribos. Ši dauguma atvejų neparodo tikrosios padėties. Pavyzdžiui, MGL labiau apibūdina valstybės rėmimo galimybes, nei rodo šiuolaikinę dinamišką skurdo ribą. Todėl subjektyviai gyventojų įvertintas skurdo lygis gerokai skiriasi nuo lygio, apskaičiuoto remiantis daugiau ar mažiau oficialiomis skurdo ribomis. Namų ūkių biudžetų tyrimo rezultatai rodo, kad 26,3 proc. visų apklaustųjų teigia esą vargšai, iš jų 2,2 proc. – visiškai vargšai (žr. 4 lent.). Trečdalis apklaustųjų tiek miesto, tiek ir kaimo gyventojų teigia vienodai, kad per pastaruosius metus ekonominė jų padėtis pablogėjo [8, p. 27].

Subjektyvus gyvenimo lygio vertinimas grindžiamas ir realiais skaičiais. 1996 m. samdomų darbuotojų grynosios piniginės pajamos buvo mažesnės už skurdo ribą (50 proc. vartojimo išlaidų vidurkio) 30 proc., o 1997 m. –

23,5 proc. [3, p. 64; 6, p. 25]. Tai lėmė dalies gyventojų materialų nepriteklių. Skursta 37,2 proc. namų ūkių, kuriuose yra trys ir daugiau vaikų. Apskritai skurstančiose šeimose kas antras žmogus yra vaikas [10, p. 10]. Ar šie vaikai išvengs klystkelių, parodys ateitis. Tačiau jau dabar neabejojama, kad materialus nepriteklius buvo viena iš svarbiausių priežasčių, nulėmusių, kad plėšimų ir vagysčių 1990–1996 metais padaugėjo du kartus, o beveik 60 proc. visų nusikaltimų padarė 14–29 metų asmenys. Didėja ne tik nepilnamečių, bet ir moterų nusikalstamumas. Vien tik 1997 m. moterų padarytų nusikaltimų, palyginti su 1996 m., padaugėjo 40 proc. [10, p. 126].

4. Nusikalstamumo ir nedarbo ryšys

Nusikalstamumo ir ekonominių veiksnių koreliacija ypač išryškėja, lyginant nusikalstamumo ir nedarbo tendencijas. Tam tereikia nedarbą ir nusikalstamumą išreikšti tuo pačiu koeficientu – 10 tūkst. gyventojų. (žr. 5 lent. ir 1 pav.).

5 lentelės ir 1 paveikslas duomenys rodo, kad nedarbo koeficientas yra dinamiškesnis už nu-

4 lentelė. Gyvenimo sąlygų vertinimas pagal Lietuvos namų ūkių gyvenamąją vietą 1998 m.

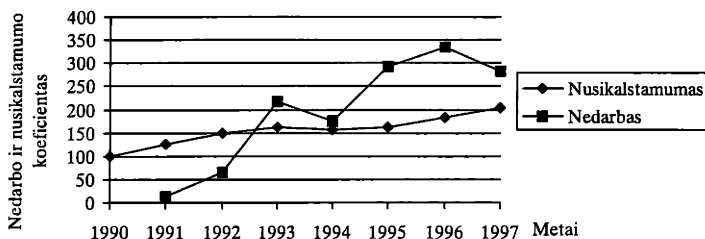
	Iš viso	Miestas	Iš jų		Kaimas
			didieji miestai	kiti miestai	
Kaip Jūs vertinate savo namų ūkio gyvenimo lygį? (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Esame turtingi	0,0	0,0	0,1	–	0,0
Esame pasiturintys	1,8	1,9	1,8	2,0	1,6
Esame vidutiniškai	71,9	71,7	71,7	71,6	72,3
Esame vargšai	24,1	24,5	24,6	24,4	23,4
Esame visiškai vargšai	2,2	1,9	1,9	2,0	2,7

Šaltinis: Namų ūkių biudžetų tyrimo rezultatai. 1998 m. sausis–rugėjis. Vilnius, 1998. P. 27.

5 lentelė. Nusikalstamumo ir nedarbo dinamika Lietuvoje 1990–1997 m.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Nusikalstamumo koeficientas 10 tūkst. gyventojų	99,6	120,2	151,3	161,9	157,6	163,7	183,5	204,6
Nedarbo koeficientas 10 tūkst. gyventojų		13,9	64,4	217,4	176,6	293,4	335,6	282,0

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 1997. Vilnius: Metodinis leidinybis centras, 1997. P. 28; 87; 106; Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida. Vilnius, 1998. P. 38.

1 pav. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvoje 1990–1997 m.

sikalstamumo koeficientą, nors abiem būdinga didėjimo tendencija. Tačiau 1994 m. 40,8 punkto sumažėjęs nedarbas lėmė nusikalstamumo mažėjimą (4,3 punkto), o 1997 m. net 53,6 punkto sumažėjęs nedarbas nusikalstamumo prieaugio sustabdyti nesugebėjo. Nors nedarbo koeficientas ir sumažėjo, jis vis dėlto liko labai didelis – 1,6 karto didesnis nei 1994 m. Tai rodo, kad sprendžiant nusikalstamumo problemas nedarbą reikia ne kažkiek sumažinti, o mažinti iš esmės. Tuo labiau kad, be oficialiai registruoto nedarbo, yra ir didžiulis, 1,5 karto viršijantis oficialųjį, slaptasis nedarbas. [10; p. 9].

Glaudus nedarbo ir nusikalstamumo ryšys pasireiškia ne tik šalies mastu, bet ir atskirose apskrityse (žr. 6 lent.).

6 lentelės duomenys rodo, kad ir apskrityse nedarbas sukelia grandininę nusikalstamumo

reakciją. Tačiau 1994 m. netgi palyginti nedidelis nedarbo sumažėjimas septyniose apskrityse lėmė beveik automatinį nusikalstamumo mažėjimą, o 1997 m. šis efektas nepasikartojė. Aiškintina tuo, kad nedarbo koeficientas vis tiek liko labai aukštas ir beveik visose apskrityse gerokai viršijo 1993–1994 metų lygį. Be to, per trejus metus nedarbas „įsisenėjo“, tuo dar labiau sutvirtindamas skurdo, nusikalstamumo ir nedarbo sąsajas. Tiesa, bedarbis ir nusikaltėlis – tai nebūtinai vienas ir tas pats asmuo. Nėra statistikos duomenų, kiek tarp padariusių nusikaltimus buvo bedarbių. Nedarbas turi netiesioginį neigiamą efektą. Kai šeimos galva bedarbis, materialųjį nepriteklių sunkiausiai išgyvena jo vaikai ir kiti namų ūkio nariai. Jeigu jaunas žmogus, įvertinęs savo padėtį supranta, niekada neturėsiąs tų galimy-

6 lentelė. Nedarbas ir nusikalstamumas Lietuvos apskrityse 1993–1997 m. (10 tūkst. gyventojų tenka registruotų bedarbių ir nusikaltnių. Skaitiklis – nedarbo koeficientas, vardiklis – nusikalstamumo koeficientas)

Apskritis	1993	1994	1995	1996	1997
1	2	3	4	5	6
Alytaus	<u>207</u> 142	<u>201</u> 131	<u>366</u> 109	<u>394</u> 119	<u>324</u> 150
Kauno	<u>164</u> 147	<u>107</u> 161	<u>219</u> 171	<u>258</u> 202	<u>194</u> 210
Klaipėdos	<u>230</u> 213	<u>214</u> 179	<u>321</u> 179	<u>336</u> 206	<u>235</u> 232
Marijampolės	<u>158</u> 164	<u>106</u> 148	<u>238</u> 139	<u>256</u> 137	<u>256</u> 162
Panevėžio	<u>294</u> 166	<u>230</u> 152	<u>294</u> 156	<u>316</u> 179	<u>295</u> 201
Šiaulių	<u>254</u> 162	<u>214</u> 150	<u>342</u> 146	<u>341</u> 160	<u>322</u> 184
Tauragės	<u>526</u> 134	<u>442</u> 138	<u>577</u> 122	<u>553</u> 127	<u>366</u> 173
Telšių	<u>154</u> 100	<u>124</u> 92	<u>334</u> 111	<u>338</u> 121	<u>221</u> 158
Utenos	<u>291</u> 124	<u>209</u> 117	<u>298</u> 115	<u>329</u> 121	<u>314</u> 143
Vilniaus	<u>180</u> 168	<u>157</u> 175	<u>267</u> 196	<u>380</u> 219	<u>344</u> 234

Šaltinis: Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida. Vilnius, 1998. P. 12; 38; 284.

Lietuvos statistikos metraštis 1997. Vilnius: Metodinis leidinybinis centras, 1997. P. 30; 89; 119.

bių, kurias turi kai kurie kiti jo bendraamžiai – dirbti ir uždirbti, turėti būstą, automobilį ir kt., tai jo „teisusolio“ pusiausvyrą gali neišlaikyti ir jis lengvai gali pasukti nusikalstamu keliu. Tuo labiau kad dalis skurstančiųjų savo skurdą, o kito turtingumą gali paaikškinti objektyviomis priežastimis: vienas atgavo senelio žemę, o kito senelis dirbo kolūkyje ir objektyviai žemės palikti negalėjo; vieno tėvas buvo fabriko, bazės direktorius ir objektyviai turėjo daugiau galimybių tą turtą privatizuoti nei to fabriko ar bazės darbininkas ar paprastas inžinierius. Tokių priežasčių yra daug ir jas visas valstybė vienaip ar kitaip turi įvertinti, nes

tai objektyvios turinio susisluoksniavimo priežastys.

Taigi nusikalstamumo problema pirmiausia sietina su skurdo ir nedarbo problemomis. Kiekvienas norintis dirbti visuomenės narys turi teisę reikalauti iš valstybės sudaryti jam sąlygas užkopti nors ant pirmo, žemiausio ekonominio mobilumo laiptelio ir gauti, nors ir mažiausią, bet vis dėlto šiojį tokių pragyvenimo šaltinį. Šio pirmo laiptelio vertė, išreikšta darbo užmokesčiu, be abejo, turi skirtis pagal darbo jėgos išsilavinimą, amžių, sveikatą ir pan. Svarbiausia – tas pirmas laiptelis – turi būti valstybės garantija, įsipareigojimas savo piliečiams.

Lietuvos valstybė deda palyginti daug pastangų, įgyvendindama įvairias nedarbą mažinančias priemones. Vis dėlto šiandien įgyvendinant užimtumo politiką reikia pasitelkti ir netradicinius metodus. Manytume, dalį įvairių valstybės skiriamų subsidijų reikėtų akumuliuoti specialiaame fonde ir jo lėšomis statyti įvairius nedidelius (50–100 darbo vietų) modernius gamybinius objektus: kaimo rajonuose – mėsos, daržovių perdirbimo cechus; miestuose ir miesteliuose populiarių dabar importuojamų prekių gamybos arba nors fasavimo gamyklėles, cechus. Pavyzdžiui, sulčių, skalbimo priemonių, dantų pastos ir pan. Pastatytus objektus reikėtų nedelsiant nemokamai (arba su didelėmis lengvatomis) atiduoti (privatizuoti) ar išnuomoti Lietuvos ar užsienio verslininkams, įsipareigojusiems šiuose objektuose organizuoti gamybą ir pagamintą produkciją realizuoti užsienyje. Jeigu atiduosime ar išnuomosime modernius objektus nemokamai – norinčiųjų juos įsigyti bus daug. Konkurencija tarp pretendentų leistų sudaryti kuo naudingesnę valstybei objekto eksploataavimo sutartį. Joje verslininko įsipareigojimai turėtų būti grindžiami tam tikru garantu, pavyzdžiui, apdrausti draudimo kompanijoje, banko garantu ir kt. Svarbiausia, kad didėjant užimtumui valstybės pinigai greitai sugrižtų – kaip mokesčiai, pašalpų ekonomija ir kt. Prasidėtų grandininė reakcija: iš pradžių dirba mokesčius mokantys statybininkai, vėliau įdarbinami specialiai apmokyti bedarbiai, kurie iš pašalpų gavėjų tampa mokesčių mokėtojais. Mokesčius taip pat mokės žaliavų, energijos išteklių, vandens ir kiti tiekėjai. Taip panaudotos valstybės lėšos turėtų aiškiai tikslinį pobūdį (mažinti nedarbą) ir realų efektą. Tuo tarpu šiandien

skiriamos milžiniškos subsidijos, įvairios lengvatos dažnai esti betikslės, kadangi iš esmės jos nemažina produkcijos vieneto gamybos išlaidų ir skatina didinti gamybą lygiuojantis ne į išlaidas, o į subsidijas bei lengvatas. Teigiama pavyzdžių, kad visa smulkių gamyklėlių pagaminta produkcija gali būti išvežta į užsienį, yra. Kretingoje vokiečių bendrovės „Ostsee Fisch Kretinga“ gamykloje dirba apie 100 žmonių. Visa produkcija – žuvies gaminiai – išvežama į užsienį [15, p. 2].

Tarp nedarbo, skurdo, nusikalstamumo yra glaudus koreliacinis ryšys. Vis dėlto nedarbas – pradinis veiksnys, suteikiantis postūmį kitiems negatyviems reiškiniams. Todėl sprendami nedarbo problemos, kartu programuojame ir daugelio kitų socialinių-ekonominių reiškinų raidą.

Išvados

Socialiniai tyrimai parodė, kad:

1. Pereinamuoju iš komandinės į rinkos ekonomiką laikotarpiu išvengti didėjančio nusikalstamumo praktiškai neįmanoma.
2. Pagrindinė socialinė-ekonominė nusikalstamumo priežastis pereinamuoju laikotarpiu yra žemas dalies gyventojų ekonominio mobilumo laipsnis. Nusikalstamumą lemia galimybių išeiti iš skurdo nebuvimas.
3. Yra glaudus tiesioginis nusikalstamumo ir nedarbo ryšys. Nedarbas sukelia grandininę skurdo ir nusikalstamumo reakciją.
4. Nedarbui mažinti valstybė turėtų savo lėšomis statyti nedidelius modernius gamybinius objektus ir juos nemokamai ar su didelėmis lengvatomis perduoti Lietuvos ar užsienio verslininkams, įsipareigojusiems pagamintą produkciją realizuoti užsienyje.

LITERATŪRA

1. Dapšys A., Čepas A. Nusikalstamumas: kontrolė ir prevencijos perspektyvos // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998. Vilnius, 1998.
2. Kriminologija / Ats. red. J. Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994.
3. Lazutka R. Gyvenimo lygis ir skurdas // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998 m. Vilnius, 1998.
4. Lietuvos apskritys. Ekonominė ir socialinė raida. Vilnius, 1998.
5. Lietuvos statistikos metraštis 1997. Vilnius: Metodinis leidybinis centras, 1997.
6. Namų ūkio pajamos ir išlaidos 1993 m. Vilnius, 1994.
7. Namų ūkio pajamos ir išlaidos 1997 m. Vilnius, 1997.
8. Namų ūkio biudžetų tyrimo rezultatai 1998 m. sausis-rugsėjis. Vilnius, 1998.
9. Neapskaitoma ekonomika: sampratos, tyrimai, problemos. Vilnius, 1997.
10. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998 m. Vilnius, 1998.
11. Smaliukas J., Urbelienė J. Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918–1993 m. Vilnius, 1994.
12. Svenson B. Criminal Justice System in Europe: Sweden. HEUNI. BRA – Report 1995.
13. 1998 metų I ketvirčio vartotojų ir gamintojų kainų indeksai. Vilnius, 1998.
14. Uniform Crime Reports 1995. Crime in the United States. U. S. Washington, D.C., 1996.
15. Ziabkus A. Pirmą kartą žemė parduota užsieniečiams // Lietuvos rytas, 1999 m., Nr. 54.
16. Криминология / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. Москва: Юрист, 1997.
17. Шур Э. М. Наше преступное общество. Социальные и правовые источники преступности в Америке. Москва: Прогресс, 1977.

THE CORRELATION AMONG POVERTY, CRIME AND UNEMPLOYMENT

Summary

After the restoration of Lithuania's independence the hopes of most people were related to the merits of private property and market economy. However people hoped for rapid prosperity in vain. Meanwhile crime has been increasing. In the period of 1990–1997 in Lithuania crime rates grew twice and the trend continues upwards. Moreover official statistic data hardly reflect white collar crimes although material damage is estimated at billions Lit.

The analysis has proved that in the period of transition from command economy to market economy it is impossible to avoid the growth of crime rates. The phenomenon is peculiar to the period. The occurrence of private property, unemployment, inflation, competition divided the society according to the level of prosperity as well as according to the possibilities to reach one or another step of the social ladder. The reason for property crimes and other negative crime trends were determined by the insufficiency of possibilities of society members to

preserve and improve prosperity. The main cause of economic crimes in the period of transition is the low level of economic mobility of the major part of residents. Economic mobility is a persons ability to improve or aggravate his/her social economic conditions of living, to increase or decrease his/her personal and subsequently household income. Crime is determined by the absence of possibilities to get out of poverty.

Statistic data indicate that there is a strong correlation between crime and unemployment. Crime follows unemployment. The policy of unemployment reduction should be based on untraditional measures. The state should gradually decrease the direct and indirect subsidies which are hardly effective and begin to build modern industrial enterprises using the state's funds and later transmit them freely or rent to any Lithuanian or foreign businessperson who would bind himself/ herself to sell all the production abroad.

Įteikta 1999 m. birželio mėn.